

“Sovyet Talepleri” Söyleminin Dayanılmaz Hafifliği!

Dr. Cüneyt Akalın *

ABD'nin ve AB'nin Türkiye üzerindeki çeşitli emellerini gerçekleştirme planlarına hız verdiği bir dönemde ülkemizi ziyaret eden Uluslararası Avrasya Hareketi'nin başkanı Rus düşünür G. Dugin'in dikkat çektiği konuların başında “ Stalin'in (Sovyetler) Türkiye üzerindeki Talepleri” iddiaları geliyordu. Dugin, Teori Dergisinin Aralık 2004 tarihli 179. sayısında yayımlanan yazısında bu iddiaları sorgularken haklıydı. Gerçekten de 20.Yüzyılın ikinci yarısındaki Türk-Sovyet/Rus ilişkilerini karalamada adı geçen iddialar çok etkili olmuştu.

A.Dugin bu iddiaların dayanaksızlığına dikkat çekiyor:

“ Hep Stalin'in Türkiye'nin Doğu bölgelerini ve Boğazlar'ı ele geçirme planları” olduğundan sözedildi. Bu planların belgesel bir kanıtı yoktur. Ama bu söylenti Ankara'ya Atlantikçiliğe çekmek için Amerikalılar tarafından başarıyla kullanılmıştır. (1)

Doğru söze ne denir? İddiaların kanıtları yoktu ama yankıları, belirtildiği gibi, büyük olmuştu, çünkü Dugin'in deyişiyle Amerikalılar tarafından başarıyla kullanılmıştı. Giderek önem kazanan Türk-Rus ilişkilerinin geleceği açısından olsun, Avrasya Hareketi'nin gelişimi açısından olsun, o iddialara geri dönmek, gerçekleri ortaya çıkarmak ödev olarak önümüzde duruyor.

İddiaların öğeleri şunlardır:

Sovyet hükümeti II. Savaş Sonrası Boğazlarda

- üs istedi

- Kars ve Ardahan'ı istedi.

Bu iddiaları kim ne şekilde öne çıkarıyor? Dugin'in “bu iddialar Amerikalılar tarafından kullanıldı” sözleri ne anlama geliyor?

(1) Alexander G. Dugin, Teori, Aralık 2004, s. 48

Türk Kaynaklarında Sovyet Talepleri (2)

Türk kaynaklarında bu iddialar konusunda geniş bir görüş birliği söz konusudur. Bu görüşlere karşı çıkışlar sol yazarlardan gelir.(3)

Önce, tarihsel olayları anımsatarak egemen görüşü açalım: 1944 yılında, yani Savaşın Almanya'nın yenilgisi ile sonuçlanacağını belirginleşmesi üzerine barış arayışları hızlanır. Savaşın iki büyük galibi, savaşın maddi (araç-gereç) yükünü üstlenen ABD ile beşeri (20 milyon kayıp) yükünü çeken Sovyetlerdir.

Sovyet dışişleri bakanı Molotov Sovyet hükümetinin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'te imzalanan ve süresi 7 Kasım 1945'de bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen " derin değişiklikler"den dolayı feshi arzusunu 19 Mart 1945'de Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Selim Sarper'e duyurur.

Türk hükümeti, 4 Nisanda Ankara'daki Sovyet elçisine verdiği yanıtta Sovyet hükümetinin ne gibi önerileri olduğunu sorar ve her iki tarafın da çıkarlarına uygun bir başka paktın yapılabileceğini bildirir.(4)

Buraya kadar sorun yok. Böyle bir kararı beklediği anlaşılan Türkiye hükümeti telaşa kapılmaz, Sovyetlerden önerilerini sorar.

Nisan başı ile Haziran başı arasında Türkiye'de bulunan Moskova elçisi Sarper ile Sovyetlerin Ankara elçisi Vinogradov arasında Ankara'da ve Mayıs ayında başbakan Hasan Saka ile Molotov arasında San Fransisco'da bu konuda görüşmeler yapılır. Buraya kadar da sorun yoktur.

Sorun ve çelişkili bilgiler 7 Haziran 1945'de Moskova'da gerçekleşen Molotov-Sarper görüşmesinde başlıyor. Üstelik, bu görüşme talebinin Türk tarafından geldiğini hem Amerikan hem de Türk kaynakları belirtiyorlar (5) Selim Sarper'in bildirdiğine göre Sovyet dışişleri bakanı Molotov 1921 Antlaşması'nın Sovyetler'in zayıf olduğu bir anda aktedilmiş olduğunu önce bu meselesi düzeltmek gerektiğini söyler. Sarper buna "Türkiye'de bunu hiç bir hükümet kabul etmez, ben de bunu Türk hükümetine iletemem. Kaldı ki Sovyetlerin ne bu araziyle ne de birkaç bin nüfusa ihtiyacı vardır" der.

(2) F.Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasal Tarihi; Olaylarla Türk Dış Politikası**, B.Oran (ed) **Türk Dış politikası**; Oral Sander, **Siyasi Tarih** (1918-1994); K.Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri** (1920-1953); F.Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**; Dışişleri Bakanlığı, **İkinci Dünya Savaşı Yılları** (1939-46), Zeki Kunalp, **Sadece Diplomat**; Altan Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**; Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**; B.Oran **Türkiye'nin "Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu" Nedir** (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)

(3) Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**; Yalçın Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler-2**, 1908-1978, Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş ABD-Türkiye-1**,

(4) B.Oran (ed) **Türk Dış Politikası**, F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasal Tarihi** vb.

(5) K.Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri**, s. 283;FRUS, Conf. of Berlin, V.I, s. 1031

Molotov” “ Bu konuyu görüşmeyelim ama sorunları halletmiş olmayız, konuşmaya devam edelim” yanıtını verir. Özetle, iddialara bakılırsa, 7 Haziran 1945 görüşmesinde Sovyetler’in talepleri şunlardır:

- 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile tespit edilen Türk-Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehinde düzeltmeler yapılması,
- Boğazlar’ın TC ile SB tarafından ortaklaşa savunulması,
- Montrö Sözleşmesi hakkındaki değişiklikler konusunda Türkiye ile Sovyet hükümetlerinin anlaşması.

Bu görüşmenin tek belgesi, Selim Sarper’in Ankara’ya çekmiş olduğu uzun telgraftır. Bu telgrafın metni Dışişleri Bakanlığı tarafından Cumhuriyet’in 50. yılı nedeniyle yayımlanan “İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946) kitabında yer alıyor. (6) Türk tezinin dayandırıldığı kaynak budur. Yalçın Küçük buna bir de eski dışişleri bakanlarından F.Cemal Erkin’in anılarını (7) ekliyor.

Yalçın Küçük döneme ilişkin en yadsınamaz belgelerden sayılan ABD’nin resmi yayını “Foreign Relations of US-Diplomatic Papers”ı (ABD Diplomatik yazışmaları) dikkatle inceledikten sonra ulaştığı sonuçları kağıda döküyor:

- Türk elçisine ulaşan bilgilerin kaynağı belli değildir. (dezenformasyon)
- Sarper’in Mart sonunda Molotov’la ilk biraraya gelişinin izlenimlerini aktaran ABD elçisi Harriman “ Sarper’in Molotov’un davranışını tutarlı, dostça ve samimi bulduğunu, hareketlerinde bir kötü niyet ya da Türkiye üzerinde baskı yapma eğilimi yansıtan en küçük bir iz bulmadığını” Washington’a bildiriyor. (8)

- Ankara’daki ABD elçisi (Steinhard) ne göre Sovyetlerin yaptığı, gecikmiş bir rahatsızlığı ifade etmekten ibarettir. SB toprak istemiyor. (9)

Ankara’daki ABD işgüderi Porter de 28 Nisan tarihinde dışişleri bakanı Sarper’le yaptığı görüşmeden sonra Washington’a gönderdiği raporda “Sarper’in Moskova’nın bir toprak isteği öne sürmeye niyeti olduğuna inanmadığını, kendisinin (Moskova’nın) Montrö Sözleşmesi’nin revizyonu için baskı yapacağına ihtimal verdiğini” belirtiyor. (10)

- Y.Küçük, haklı olarak, o sırada dünyanın dört bir yanındaki güçlerin (SB hakkında)iyimserlik yaydığına dikkat çekiyor.(BM kuruluş toplantısı San Fransisco Konferansı günleri; Mayıs 1945) O sıralarda Sovyetler’in yayılma peşinde olmadığını azılı Sovyet düşmanı Churchill dahil herkes teslim ediyor.

(6) T.C. Dışişleri Bakanlığı, “İkinci Dünya Savaşı Yılları” (1939-1946)

(7) F. C. Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, 1968

(8) Yalçın Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler-2**, 1908-1978, İst.1980, Tekin Yay. Küçük tereddütleri yoketmek için Harriman’ın raporunun cümlecğini ingilizceden aynen aktarıyor: “Molotov’s attitude was consistently friendly and correct and there was no intimation on his part that the action reflected ill feeling or any tendency to bring pressure on Turkey”

(9) Y. Küçük, **age**, s. 293

(10) Y. Küçük, **age**, s. 296

İşte bu koşullarda, Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti her iki tarafın çıkarına ve yeni duruma uyan bir anlaşmaya doğru yöneliyorlar. Sarper Türkiye’de elçi Vinogradov’la başlatılan görüşmelerde ortaya çıkan taslağı imzalamak ümidi ile 7 Haziran’da Moskova’da Molotov’la biraraya geliyor.

Yalçın Küçük yukarıda aktardığım, kaynak olarak kullandığımız Sarper telgrafından çıkan 7 Haziran buluşmasının sonuçlarını ciddiye almadığını yazıyor, bunu “F. Cemal Erkin-Selim Sarper ikilisinin yalanı” olarak niteliyor. (11) Yalçın Küçük ulaştığı vargıyı bir cümle ile kağıda döküyor: “Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak ve üs istediği masalı Ankara’da ve Dışişleri Bakanlığı’nda yazılıyor.” (12) Bu ifade çok açık ve çarpıcı. Bence Y. Küçük haklı ama S. Sarper’den gelen telgraf da Dışişleri Bakanlığı’nın kitabında duruyor.

Peki, öteki kaynaklar, örneğin Basın bize bir fikir verebilir mi?

Sovyet basınının o sıralarda (1945 Yazı) Türkiye’ye sert eleştiriler yöneltmeye başladığı görülüyor. Bu eleştiriler Türk hükümetinin Savaş sırasında Alman Savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçişine kayıtsız kalışı noktasında yoğunlaşıyor. Benzer sertlik dozajındaki eleştiriler Batılılara da yöneltiliyor. Ancak, Sovyetlerin bu yaklaşımına alışık olan Batılıların, üslubun sertliğinden telaşa kapılmadıkları anlaşılıyor. Çünkü, Potsdam’a gelene dek Sovyetler’i barış arayışında müttefikleri olarak gören Batı, tutumunu sürdürüyor. Bu kanı, Potsdam sonrası adım adım değişecektir. Batılı çevrelerin rahatlığı Ankara’yı da etkilemiş olacak ki, o tarihlerde Türk çevrelerde fazla gerginlik yaşanmıyor.

Şu açıkça belirtilmeli: Sovyet hükümeti’nin Türkiye’nin Doğu’su üzerinde herhangi bir açık-resmi talebi olmamıştır. Kars ve Ardahan konusunda sonraları spekülasyonlara yol açan talep iki Gürcü profesörden geldi. 20 Aralık 1945’de bir Tiflis gazetesinde yayımlanan mektuplarında bu iki profesör Karadeniz sahilinin Gürcistan’a ait olduğunu ve Sovyetler’e iade edilmesi gerektiğini öne sürüyorlardı. Mektup Sovyet basınında da yer almıştı. (13)

Yakın tarihimizde bir dönüm noktası olan Tan Matbaası baskını bile bu olaydan öncedir. (4 Aralık 1945) Tan Matbaası olayı tam bir tertipti. Saldırıya uğrayan gazeteci Zekeriya Sertel o sırada Sovyetlerle dostluğu savunuyordu ama fikren Batı tarzı bir demokrasi yanlısıydı. (14)

Peki iki Gürcü profesörün yazdığı bir metin SB hükümetini bağlar mı?

Soğuk Savaş’ın önde gelen propaganda malzemeleri arasında yer alan bu konu şöyle yorumlanıyordu: o dönemde SB Stalin’in “pençesi altında” idi. Totaliter bir sistem egemendi. Her şeyden haberi olan Stalin’in bu olaydan da haberli olmaması mümkün değildi.

(11) Y.Küçük, **age**, s. 302

(12) Y.Küçük, **age**, s. 307

(13) C. Akalın, **Soğuk Savaş, ABD-Türkiye**, s. 198

(14) Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, s.181

Türk-Sovyet ilişkilerini yıllar yılı bozan ilişkilerin dayanakları bunlardır.

Türk-Sovyet ilişkileri, Batı-Sovyet ilişkilerindeki kötüleşmeye koşut olarak geriler. Batı-Sovyet ilişkilerinin o dönemdeki dönüm noktası, 5 Mart 1946'da Churchill'in Truman'ın seçim bölgesi Missouri eyaletinin Fulton kasabasında, başkan Truman'ın ve dışişleri bakanı Brynes'in önünde yaptığı ünlü "Demirperde" konuşmasıdır. Bu konuşma "Soğuk Savaş'ın resmen ilanı" olarak kabul edilir. Doğu-Batı, Churchill'in sözleriyle "Baltık Denizi'ndeki Stettin'den Adriyatik'deki Trieste'ye kadar uzanan hattın" iki yanında konuşlanır.

Türk-Sovyet ilişkilerine gelince, Yalçın Küçük'e göre Türk-Amerikan ilişkilerindeki dönüm noktası Sovyetler Birliği'ni hedef gösteren 15 Ağustos 1946 tarihli ABD memosudur. (not, y.n.) "Soğuk Savaş'ın bilinen nakaratı 1946 Ağustosunda ABD'nin resmi politikası haline gelir" diye yazar Y. Küçük (15)

1946'daki Sovyet Notaları

1946 yılı eski müttefiklerin yani ABD-İngiltere ile Sovyetlerin ilişkilerinin hızlı kötüleştiği yıllardır. Eski dostlar düşman olur. Zaten ABD'de ölen Türk elçisi Münir Ertegün'ün cenazesini İstanbul'a getirme bahanesinin arkasına gizlenerek Moskova'ya gözdağı verme amacını taşıyan Missouri'nin 5 Nisan 1946 tarihli ziyaretinin siyasal mesajını okuyan Sovyet hükümeti Ankara elçisini 1946 Temmuzunda geri çeker. Ankara'daki Sovyet diplomatik misyonu iki yıl işgüder tarafından yönetilir. (16)

Sovyet hükümetinin 1946 yazında ABD ve İngiltere'ye verdiği çeşitli notaları 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye verdiği nota izler. Sovyet hükümeti bu notada savaş sırasında meydana gelen olayların Montrö Sözleşmesi ile kurulan rejimin yetersiz kalışı örneklerle belirttikten sonra yeni bir rejim önerir.

- Boğazlar tümün ticaret gemilerinin geçişine sürekli açık olmalı
- Boğazlar Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçişine sürekli açık olmalı
- Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi özel olarak belirtilen durumlar dışında yasaktır.
- Boğazlar rejiminin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz sahil devletlerinin yetkisinde olmalıdır.
- Boğazlar'da ticaret seyrüsefer serbestliğini ve Boğazlar'ın güvenliğini sağlama bakımında en fazla ilgili ve bunu uygulamaya muktedir olma-sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği Boğazlar'ın savunmasını ortak araçlarla temin etmelidirler.

Sovyetler Birliği notanın birer örneğini ABD ve İngiltere'ye verir.

(15) Yalçın Küçük, **age**, s. 374

(16) Kâmuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1991, s. 305

ABD Sovyet notasını 19 Aralık 1946'da yanıtlar.(17) Türkiye'nin yanıtının 22 Ağustos tarihini taşıdığı dikkate alınırsa, Ankara'nın Amerikan/İngiliz tepkisini gördükten sonra tepki verdiği sonucuna ulaşmak zor olmaz.

ABD hükümeti adı geçen notanın ilk üç noktasına itirazda bulunmaktaki, 4. nokta (sadece Karadeniz'de kıyı olan ülkeler rejimi düzenlesin) ve 5. nokta (Boğazlar'ın güvenliği TC ile SB tarafından sağlansın) hakkında ise şunları söylemektedir:

- Boğazlar rejimi sadece Karadeniz devletlerini değil, ABD dahil tüm ülkeleri ilgilendiren bir sorundur.

- Türkiye Boğazlar savunmasının başlıca sorumlusu kalmayı sürdürmelidir. Bir saldırı durumunda BM Güvenlik Konseyi harekete geçer.

Devletler Hukuku otoritesi Prof. Seha L. Meray'a göre Amerikan notası İngiliz ve Fransız görüşlerini de yansıtmaktadır. (18)

Türk hükümeti Sovyet notasını 22 Ağustos 1946 tarihli nota ile yanıtlar. (19) Ankara bu noktada öncelikle Sovyetler'in "kimi savaşıyor ülke gemilerinin savaş sırasında Montrö Sözleşmesine aykırı olarak Boğazlar'dan geçirildiği" yolundaki suçlamaları reddeder, Türk hükümeti "dengeli bir belge" olan Montrö Sözleşmesi'nin ortadan kaldırılması için bir neden görmediğini kaydeder, bununla birlikte, gemilerin tanımı, nitelikleri ve tonajları gibi kimi teknik konularda sözleşmenin "günün koşullarına uydurulmasının gereğini"ni teslim eder. İlimli bir dille kaleme alınmış olan nota, Boğazlar üzerindeki yetkili devlet tartışması ile ilgili, öteki devletlerle yapılmış bir sözleşmenin yürürlükten kaldırılmasının, "öteki devletlerin çıkarlarına zarar vermesi" olasılığına işaret eder. Türk hükümeti Sovyet notasının 5. noktasını ise kesin bir dille reddeder. "Bu Sovyet önerisi, TC'nin hiçbir biçimde feragat edemeyeceği egemenlik haklarına aykırıdır" Türk hükümeti Boğazlar'ın güvenliğini ortaklaşa sağlama yolundaki Sovyet önerisini geri çevirdikten sonra "önerinin uluslararası toplum bakımından da çok ciddi itirazlar davet edeceği"ni vurgulayarak, uluslararası toplumun desteğini arama yoluna gider.

Türkiye'nin Sovyet notasını geri çevirmesi, kuşkusuz doğal olanıdır ve haklıdır. Dikkat çekici olan, notadaki üslubun tokluğu ve ılımlılığıdır. Bu, Sovyetler Birliği ile diyalogu sürdürme niyetinin bir göstergesidir.

ABD notası Boğazlar'a müdahale tartışmasını Sovyet inisiyatifinden çıkarıp uluslararası toplumun alanına çekme çabası bakımından dikkat çekicidir.

Türkiye'nin yanıtından yaklaşık bir ay sonra, 24 Eylül 1946'da, Sovyet hükümeti Türkiye'ye ikinci bir nota verir. (20) Moskova, eski görüşlerini yinelemenin ardından ilk notadaki tartışmalı 4-5 noktalar üzerinde yoğunlaşır.

(17) **Ayn Tarihi**, s. 153, Ağustos 1946, c.1, s. 74-75

(18) Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Ankara, 1959 s. 451

(19) **Ayn Tarihi**, s. 153, Ağustos 1946, s. 76-83

(20) **Ayn Tarihi**, sayı 154, Eylül 1946, s. 46-51

Sovyet hükümeti 4. noktadaki görüşünü “Karadeniz kapalı deniz” savuna dayandırır. Rusya ve öteki Karadeniz ülkelerinin çıkarlarının öncelik taşıdığını vurgular. Boğazlar’ın güvenliğinin ortaklaşa savunulmasına ilişkin 5. noktaya gelince Moskova bu konuda “Sovyetler Birliği’nin Boğazlar’ın savunmasına doğrudan katılması gereğinin ülkenin yaşamsal çıkarlarından kaynaklandığı”na dikkat çeker. Ve Türk notasındaki dostluk sözlerine dokundurmada bulunur. “SSCB’nin güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olan bu önemli sorunu Sovyet hükümeti ile birlikte incelemeyi reddederken bir yandan da Sovyetler Birliği ile dostluk kurulmasını savunmak, çelişkiye düşmektir.” (21)

Rusya, notadan sonra Konferans toplanmasından önce iki hükümet arasında müzakereler yapılması önerisini ortaya attı. Bu öneri hükümet içinde yankı buldu. Başbakan Recep Peker ve kimi bakanlar öneriye karşı çıkarken, kimi bakanlar müzakereleri uygun gördüler. Zıt gibi görünen bu iki görüş, İnönü’nün müdahalesi ile bağdaştırıldı.

ABD ve İngiltere Sovyet notasını 9 Ekim 1946’da yanıtladılar. ABD Boğazlar sorununun çok taraflı görüşmeler yoluyla çözümlenmesinde ısrar ediyor, Montrö Sözleşmesi’nde değişiklik yapmak üzere toplanacak bir konferansa katılacağını belirtiyor, Boğazlar’a yapılacak bir saldırıyı BM Güvenlik Konseyi’ne götüreceğini duyuruyordu. İngiltere de benzer görüşleri dile getirdi.

Türkiye’nin ikinci karşı-notası 18 Ekim 1946’da yani ABD-İngiliz notalarından yaklaşık 10 gün sonra verildi. Bu notada Ağustos notasında belirtilen görüşler yineleniyor, Boğazlar’ın Sovyetlerle Batı dünyasını birbirine bağlayan bir halka durumunda olduğuna değiniliyor, Karadeniz devletlerine Boğazlar konusunda özel bir ayrıcalık tanınmayacağı belirtiyordu. Türk notası şöyle tamamlanıyordu: “Cumhuriyet hükümeti bu yapılmış temasların Türkiye ile üç devletten (ABD-İngiltere-SB) her birinin Boğazlar sorunu hakkındaki durumlarını açıklıkla ve yeterli ölçüde açıklamış olduğu kanısındadır. (22) Yani Türkiye karşılıklı görüşlerin yeterli ölçüde dile getirildiğini belirterek tartışmayı kesmek istediğini anlatır.

Sovyetler Birliği bu notaya yanıt vermez. Bu, “Sükut ikrardan gelir” anlayışı içinde Türkiye’nin “tartışmayı keselim” yanıtına olumlu yanıtıdır. Nitekim Sovyet hükümeti bir konferans toplanması talebini yineler, Normal süre bitiminde Montrö Sözleşmesi’nin sonlandırılmasını da talep etmez. Bunun sonucunda Montrö geçerliğini korur.

Buraya kadar anlatılanlardan, işi karışık hale getirenin Türk tarafı olduğu söylenebilir. Ancak, kargaşanın büyümesinde Sovyet hükümetinin payı olduğu belirtilmelidir. Olaylar şöyle gelişir:

(21) S.L. Meray, **age**, s. 454

(22) K. Gürün, **age**, s. 308

Stalin'in ölümünden kısa bir süre sonra 30 Mayıs 1953'de Dışişleri bakanı Molotov Türk elçisine sözlü bir açıklama yaptıktan sonra yazılı bir metin sunar. Metinde, Sovyet hükümetinin eski bakış açısını gözden geçirdiği belirtildikten sonra "Sovyet hükümetinin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiası olmadığı" ve "Boğazlar"ı savunma isteğinden vazgeçtiği"(23) belirtilir. Türk kaynakları Sovyet hükümetinin bu açıklamayla Mart 1945'de Molotov-Sarper görüşmesi ile başlayan gerginliği geride bırakmak istediğinde görüş birliği içindedir. Ancak bu, tersinden okunduğunda, "Sovyet hükümetinin Türkiye'ye karşı geçmişte toprak talebi" olduğunu ikrar ettiği anlamına gelir mi? Türk kaynaklarının büyük çoğunluğu bu görüştedir. Dahası, aynı Türk kaynaklar Sovyet hükümetinin geçmişin sorumluluğunu Stalin'in üzerine yıkmaya çalıştığı kanısındadır.

Sovyetler'in bu açılımı bile kimi Türk kaynaklarınca yeteri kadar açık bulunmaz. K. Gürün'e göre "Rusya yaptığı hatayı düzeltmek istiyordu. Ancak deklarasyonda toprak talebinin haksız bir iddia olduğu belirtilmemişti." (24) F. Armaoğlu ise Sovyetlerin "Boğazlardaki taleplerinden vazgeçip geçmediklerinin anlaşılamadığından dem vurmaktadır. (25) Prof. Seha L. Meray ise 30 Mayıs 1953 tarihli Sovyet Deklarasyonu'nda Sovyet hükümetinin Türkiye'den bir toprak talebi olmadığını bildirdiğini "Documentation Française"nin 16 Temmuz 1953 tarihli belgesine dayandırır. (26) Türk hükümeti (Demokrat Parti iktidarı) ise Molotov'un açıklamasının olumlu yönünü öne çıkarmayı yeğler: "Türkiye hükümeti, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiasında bulunmadığını beyan eden Sovyet hükümetinin beyanını memnuniyetle kaydeder" (27) Öyleyse, Sovyet Deklarasyonunda geçen "toprak talebimiz yoktur" ifadesi genel bir ifade midir yoksa 1945 Haziranındaki görüşmeye göndermeyle yapılan bir düzeltme midir? Bu can alıcı sorunun yanıtını öteki sayfalarda Mehmet Perinçek'in yazısında bulacaksınız. M. Perinçek 50 küsur yıllık bir çarpıtmayı doğru okuyarak, parçaları yerli yerine yerleştiriyor.

A.Dugin'in "Amerika bu işi ustaca kullandı" ifadesine dönmeden önce o yıllara ait Türkiye'den yükselen sesi anımsatmak yararlı olacaktır. Y. Küçük, bir Sovyet kaynağına dayanarak, Türk Solu'nun konuya ilişkin görüşünü aktarıyor: "Şefik Hüsnü'nün başında bulunduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nce çıkarılan Ses Gazetesi, 26 Ekim 1946'da şunları yazmıştı: Sovyet notalarında endişe ve huzursuzluk kaynağı olabilecek ne savaş tehdidi ne toprak talebi vardır. (28) Bu satırlar ABD propagandasının gürültüsü içinde boğuldu.

(23) K. Gürün, **age**, s. 310

(24) K. Gürün, **age**, s. S. 310

(25) F.Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İş Bank.** Yay., Ank.,1994, s.521

(26) Seha L.Meray, **age**, s. 346

(27) K. Gürün, **age**, s. 311

(28) A.F. Muller, **Turtsiya, Prolema Prolikov, Moskva**, 1947 aktaran Y. Küçük, **age**, s. 376

Yukarda belirtildi: 30 Mayıs 1953 Sovyet Notasına TC hükümeti olumlu yanıt verir ancak araştırmacı Eren Tellal'ın İngiliz ve Sovyet kaynaklarına dayandırdığı bulgular, Menderes hükümetinin ABD ve İngiltere'ye ne denli bağımlı olduğunu ve "Sovyet tehdidi" iddialarını Batı'dan yardım koparmak için nasıl kullandığını ortaya koymaktadır. Menderes 30 Mayıs 1953 tarihli Sovyet notasını sığağı sığağına o sırada bulunduğu Londra'da İngiliz yetkililerle görüşür. Bu nota ile Türkiye'nin NATO üyeliği arasında bağ kuran İngiltere, bunun SSCB'nin attığı bir geri adım olduğunu savunur. (29) Değerlendirmeden ABD ve Fransa'yı da haberdar eden İngiltere, Sovyet notasını kendisine yontar. Türkiye'yi bir kez daha SSCB'ye karşı kışkırtır.

TC'nin Sovyet hükümetinin notasına resmi yanıtı olumludur ama Batı'nın havanın yumuşamasından sonra yardımı azaltabileceği kaygıları başbakan Menderes'in kafasını kurcalar. Menderes İngiltere başbakanıyla 1 Haziran 1953'de Londra'da yaptığı toplantıda bu kaygısını açıkça dile getirir. (30) Bu bile tek başına, Savaş sonrası Türk hükümetlerinin ABD'den yardım koparmak için Sovyet girişimlerini nasıl kötüye kullandıklarının açık bir kanıtıdır.

Sovyet notasının öteki ögesi olan Boğazlar konusundaki gelişmeler de Türk kamuoyundan gizlenmiştir. Sovyetler Birliği Tür hükümetinin yanıtından iki gün sonra 20 Temmuz 1953'de yeni bir nota vererek Boğazlar'da sayıları artan Amerikan ve İngiliz savaş gemilerinden yakını. Türkiye bu itirazı geçiş tirir. (31) Burada daha açık ve daha iyiniyetli olan Sovyet tutumu değil midir?

“Toprak talepleri” iddialarının Ciddiyeti

“Sovyet talepleri” söyleminin o yıllarda Basında ve belli siyasal çevrelerde önemli yankılar yarattığını teslim etmek gerekir. Ancak, koparılan gürültüye karşın, iddiaların tutarsızlığı kolayca görülebilecek kadar açıktır. O yıllarda olgulara bağlılık konusunda, bugüne göre, daha duyarlı davranan Baskın Oran 1970'de yani Soğuk Savaş'ın gölgesinin ikili ilişkilere düşmeye devam ettiği yıllarda “toprak talepleri” iddiasının anlamsızlığına işaret eder:

“Türk-Sovyet sınırı zaten doğal sınır bakımından SSCB'nin lehinedir ve herhangi bir değişiklik SSCB'ye bir şey kazandırmayacaktı. Sovyetlerin bu isteği ileri sürmelerinde en akla yakın neden, Boğazlar'ın kendi aleyhlerine kullanılmamasını sağlama isteğinde bir pazarlık gücü elde etme çabasıdır. (32)

Yani Oran'a göre Sovyetler'in toprak talebi iddiaları ciddi değildir, Sovyetler bu talepleri Boğazlar'da pazarlık gücünü artırmak için kullandılar.

(29) Eren Tellal, **SSCB-Türkiye İlişkileri**, 1953-1964, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara 2000, s. 67

(30) E. Tellal, **age**, s.67

(31) E. Tellal, **age**, s. 69

(32) Baskın Oran, **Türkiye'nin “Kuzeydeki Büyük Komşu” Sorunu Nedir?** (Türk-Sovyet İlişkileri, 1939-1970), SBF Dergisi, Ankara 1970

Eski asker Rahmi Apak ‘‘Hatıralar’’ında çelişkileri çok daha açık ifadelerle ortaya koyar.

‘‘Deniz Kuvvetlerimiz Rus Karadeniz Filosu ile boy lşebile- cek halde değildi... Türkiye ise bağlı olduğu deklarasyonlara ve anlaşmalara sadık kalmadığından Batılı memleketlerle Amerika nezdinde tenkit ediliyordu... Ruslar Rumeli’den ve Kafkaslardan Türkiye hudutlarını geçip İstanbul ve İskenderun’a doğru ilerlemiş olsalardı, Amerikalılar ve İngilizler bu hareketi men mi edeceklerdi? Benim şahsi düşünceme göre, o zamanki duruma göre bu oldu bittiye kabul edeceklerdi. Türkiye’nin kara gözleri için Rus Orduları ile atışmayacaklardı....(33)

Açık sorular açık yanıtları beraberinde getirir. Apaçık sorulara apaçık yanıtlar veren Apak’ın sonraki satırlarda soruların yanıtını bir türlü bulamamaktan yakınması, olsa olsa için şakası olabilir.

Apak’ın sorup da nedenlerini fazla eşelemediği soruların kesin yanıtlarını W.Churchill verir. İngiliz lidere göre Rus Ordusu böylesi bir saldırı hareketına girişmemiştir çünkü böylesi bir harekate girişecek güce-kudrete sahip değildi. Çünkü II. Dünya Savaşı’nı zaferle de tamamlamış olsa, Sovyet Ordusu savaş yorgunu idi. Görüldüğü gibi Churchill’in yanıtı Apak’inkinden de açıktır. Bu konuda tereddüdü olanlar Churchill’in nl ‘‘Soğuk Savaş Konuşması’’na (Mart 1946) bakabilirler.

Sovyet notalarının ABD’deki Yankıları

Sovyet hükümetinin 7 Ağustos 1946’da Türkiye’ye verdiği nota ABD’yi tedirgin eder. O tarihe kadar Türk-Sovyet anlaşmazlığı konusunda sessiz kalmayı tercih eden ABD sesini yükseltmeye karar verir. Daha doğrusu adı geçen Sovyet notası Sovyetler Birliği’ni uluslararası alanda hedef göstermek için fırsat kollayan ABD’deki kimi çevreleri harekete geçirir. şahinlerin başını çekenler den Donanma bakanı James Forrestal, Amerika’nın bir yol ayırımına geldiğini ne sürer. (34) Beyaz Saray’da 15 Ağustos 1946’da başkan Truman, Dışışleri bakanı D.Acheson, Donanma Bakanı Forrestal, Savaş Bakanı Patterson, Genelkurmay başkanı Eisenhower, Kuvvet komutanlarının katıldığı toplantıda D. Acheson Türkiye’nin kaderi ile baş başa bırakılamayacağını söyler (35) Amerikan kamuoyu Sovyetler’e karşı tavır alma konusunda o sıralarda boca- lıyor olsa da iktidardaki ‘‘şahinler’’ harekete geçmeyi kararlaştırmıştı bile. Başkan Truman da o saflardaydı. 15 Haziran 1946 Memosunu, Amiral Leahy’nin 23 Ağustos 1946 tarihli memosu (not) izler. Yalçın Küçük Sovyetler Birliği’ni hedef gösteren 15 Ağustos 1946 belgesini Türk-Amerikan ilişkilerindeki dönüm noktası olarak gösterirken, kanımca, haklıdır.

(33) Rahmi Apak (E.Kur.Albay), **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1988

(34) W.Millis (ed), **The Forrestal Diaries**, New York 1951 s. 191

(35) W.Millis (ed), **age**, s. 192; The New York Times, 17 Ağustos, 1946

15 Ağustos 1946 toplantısında yapılan tespitler şunlardır:

- Savaş sonrası İngiltere'nin uluslararası alanda bıraktığı boşluğu ABD'nin doldurması zorunludur.
- SB'nin artık düşman olduğunu kamuoyuna anlatmak gerekir.

O yıllarda gelişen Mc Carthycilik, kamuoyunu hızla "bilinçlendirir". "Sovyet Talepleri" söylemini bu çerçevede değerlendirmek doğru olur.

S o n u ç

1921'de Sovyetler Birliği'nin Ankara hükümetini tanınması ile başlayan, Kurtuluş Savaşı yıllarında gelişen, 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması ile doruğa ulaşan Türk-Sovyet dostluğunun 1945'de bir krize sürüklendiği açıktır. Bu süreçte esas kabahat kimdedir?

Baştan beri açıklamaya çalışıldı. Türkiye'yi rahatsız eden "toprak talebi" iddialarının kaynağı 7 Haziran 1945 Molotov-Sarper görüşmesinin, Sarper telgrafına dayanan resmi açıklamadır.

1) Sovyetler'in bu talepleri baskı amacıyla kullanmış olmaları akla gelen güçlü olasılıktır. Ayrıca Türk kaynaklarının ısrarla gözden kaçırdıkları hatalar örneğin Türk hükümetinin kimi Alman savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine göz yumarak "iyi komşuluk" ilişkilerini zedelemesi Sovyet tepkisinin nedenleri arasındadır.

2) Türkiye'de yansıtıldığı biçimiyle "Sovyetler'in Boğazlar'daki üs talebi" hem doğru ifade edilmeli hem de doğru okunmalıdır. Sovyetler Ağustos ve Eylül 1946'da verdikleri notalarda dile getirilen, "Boğazlar'ın ortaklaşa savunulması" dır. Bunun ise, yukarıda belirtilen, İkinci Dünya Savaşı yıllarının hataları ile ilgili olduğu açıktır.

3) Türkiye hükümeti Sovyetler'in "Boğazlar'ın Ortaklaşa savunulması" talebini geri çevirmekle doğru davranmıştır. Boğazlar Türkiye'nin münhasır egemenlik alanıdır. Bu noktada bir tereddüt olamaz. Sovyet hükümeti açısından doğru tutum, iyi komşuluk anlayışı çerçevesinde hataları iyi niyetli girişimlerle düzeltmeye çalışmak olmalıdır.

4) Başlarda öne sürdüğü Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesi talebinde Moskova'nın ısrarcı olmaması, 1945'de Sovyet basınının Türkiye'ye karşı yürüttüğü ile kampanya ile birleşince anlaşılanmaktadır. Sovyet hükümetinin niyeti baskı yapmaktı.

5) Sovyetler'in Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye ile ilişkilere kuşku ile baktığı, 1939 Türk-İngiliz ve Türk-Fransız ittifak anlaşmalarından rahatsız olduğu açıktır. Sovyetler'i suçlayan Türk kaynakları İsmet İnönü'nün Atatürk'ün miras bıraktığı Türk-Sovyet dostluğunu sarsıntıya uğrattığı gerçeğini geçiştirmeye çalışıyorlar.

6) Sovyetler o sıralarda daha ileri gidebilirler miydi? Bunun yanıtını

1946 Martındaki ünlü “Demirperde Konuşması”nda bizzat W.Churchill veriyor. İngiliz lider Savaş sonrasında savaş istemediğini, savaşacak gücü de olmadığını açıkça söylüyor. Stalin’in 1945’in ikinci yarısındaki tüm çabası, Batı ile savaş sırasında oluşan ittifakı sürdürerek yıkıma uğramış ülkesinin yaralarını sarmaktı. Ancak, başta ABD olmak üzere Batılılar buna izin vermedi.

7) Türkiye-ABD ilişkilerindeki dönüm noktası 15 Ağustos 1946 tarihli Amerikan memosudur. ABD ve yandaşları o tarihten itibaren ellerindeki tüm olanaklarla Türk-Sovyet ilişkilerini kötülediler.

8) Türkiye’nin dış politikası açısından önemli olan, Sovyet baskısına Türkiye’nin 1945-46 yıllarında tek başına göğüs germiş olmasıdır.

9) öte yandan Sovyetler konusundaki ABD baskısının 1946’nın ikinci yarısında yoğunlaştığı tespit edilmelidir. Bir Amerikalı tarihçinin deyişi ile “1946 yılı boyunca, İran ve Türkiye ile yaşanan krizlerde bile Truman Sovyet politikasını kesinlikle açıktan eleştirmedir. (36)

Türkiye’nin sonraki destek arayışları, olsa olsa öz-güven eksikliği ile, bağımsızlıktan uzaklaşma ile açıklanabilir.

9) Yazıyı, yakın tarihten çıkardığı dersleri **Teori**’nin Aralık 2004 sayısında kağıda döken E. Amiral Tanju Erdem’in günümüzde pek çok aydının katıldığını bildiğimiz tespitini yineleyerek sonlandıralım: “Türkiye’nin Savaş sonrası NATO ve ABD güdümüne giriş nedeni Sovyet tehdidi değil, egemen sınıfların tercihidir” (37)

(36) Walter LaFeber, **America, Russia and the Cold War**, 1945-2002, McGraw-Hill, New York, p. 47

(37) (E) Amiral Tanju Erdem, **Teori**, Aralık 2004

Teori dergisinin 181 sayısında yayımlandı, Şubat 2005